

В. В. Греськоаспірант кафедри загальної психології
факультету психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕТНОПЕДАГОГІКА ЯК ПРОВІДНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглянуто теоретико-методологічне обґрунтування етнопедагогіки, розкриваються психологічні аспекти її функціонування. Підкреслено позитивну роль етнопедагогіки у формуванні етнічної ідентичності та зміцненні етнічної свідомості шляхом залучення громадян до етнобуття. Етнопедагогіку визначено рушійною силою в гармонізації життєдіяльності етносу, розвитку етнічної компетентності та посиленні основних ознак етноконсолідації.

Ключові слова: етнос, етнопедагогіка, етнічна ідентичність, етнічна свідомість, етнокультурна інформація.

Постановка проблеми. Зміцнення етнонаціональної ідентичності виступає одним із найважливіших завдань розвитку української держави, воно має спиратися на ментальні особливості нашого народу та культурне надбання. Як відомо, Україна – поліетнічна держава, тому варто об'єднувати багатонаціональний склад українського суспільства, формуючи спільні цінності на основі ідейно-моральної спадщини, залучати різні етнічні спільноти до української культури.

Традиції українського суспільства тісно пов'язані з особливостями ментальності українців, національним характером, їхньою національною самобутністю та етнічною свідомістю, вони виступають як продуктом, так і механізмом етнонаціональної ідентичності. Нагальною потребою є вироблення відповідного інструментарію, наукових та освітньо-виховних засобів; механізмів цілісного, системного осмислення й творення нашого буття.

Пробудження нації можливе лише шляхом залучення молоді до етнобуття свого народу, яке розкривається в етнопедагогічному надбанні. Етнопедагогіка виявляється у фольклорі, міфології, символіці, мистецтві, народознавчих та інших компонентах народної культури, оригінальності мислення, звичаях та традиціях, продуктах діяльності. Вона ґрунтується на національній психології, котра зумовлена культурно-історичними подіями, суспільно-політичними чинниками та природними особливостями.

Сьогодні український народ прагне зберегти та відродити свою самобутність, саме тому варто приділити значну увагу етнопедагогіці як потужному чиннику збереження й розвитку етнонаціональної ідентичності.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз ролі етнопедагогіки в процесі формування та розвитку етнонаціональної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою етнічної ідентичності займалися такі психологи: А. Асмолов, В. Агеєв, Н. Лебедева, Л. Почебут, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, І. Данилюк, А. Львовичкіна, М. Боришевський, О. Васильченко, В. Павленко, М. Пірен, М. Шульга, Т. Рудницька, Є. Головаха, Ю. Арутюнян, А. Баронін, А. Березін. Питання етнопедагогіки досліджували М. Стельмахович, Ю. Руденко, Й. Лепких, М. Когут. Теоретико-методологічні засади етнопедагогіки також розкрито в працях В. Євтуха, Г. Лозко, В. Мосіяшенка, А. Марушкевич, Ю. Руденка, О. Духновича, А. Волошина, К. Ушинського та інших. Ця проблематика тісно взаємопов'язана з національним характером, етнічною психологією, національною свідомістю. Основою етнопедагогіки є національне виховання, бо воно «сповідує, – як наголошує В. Ликов, – однакову мету – виховати національно свідому особистість, громадянина, який би оберігав національні й загальнолюдські цінності, глибоко пізнав би їх та поважав» [3].

Виклад основного матеріалу. Кожен народ має свою особливу систему виховання, систему соціалізації особистості, яка ґрунтується на традиційних засадах етносу. Важливою рисою українського етносу є самобутність його традиційної культури, народних традицій, звичаїв та обрядів, які об'єднують минулі й майбутні покоління, інтегруючи їх у високорозвинену націю.

Під етнічними традиціями розуміються комплекси, сукупність установлених способів господарювання, форм матеріальної й духовної культури, суспільного життя й побуту етносів, які передаються від покоління до покоління майже в незмінному вигляді. Усі вони склалися в ході тривалих історичних процесів, особливостей господарського й соціально-економічного розвитку етносу та своєрідності природно-географічного середовища. Культурно-побутові особливості переда-

ються з покоління в покоління, стають традиційними, стійкими й живуть навіть тоді, коли умови життя змінилися [8, с. 117].

У радянську педагогіку термін «етнопедагогіка» було введено у 1970-х роках академіком Г. Волковим, а українську етнопедагогіку розвинув і запровадив український вчений М. Стельмахович.

Етнопедагогіка – галузь знань про виховання підростаючих поколінь, здобутих упродовж історичного розвитку етносу; національна система виховання, яка поєднує національне й загальнолюдське.

Українській етнопедагогіці належить провідна роль у збереженні культури етносу українського народу, зміцненні етнонаціональної ідентичності та формуванні спільних цінностей, які зможуть об'єднати багатонаціональний склад українського суспільства, залучивши різні етнічні спільноти до української культури як до титульної культури України.

Етнічну ідентичність можна розглядати як силу, що здатна об'єднати всіх представників спільноти в єдине ціле, мотивувати їх на досягнення соціально значимих цілей та сприяти культурному, інтелектуальному й економічному розвитку нації. Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, певний ступінь ототожнення себе з ним і відокремлення від інших етносів [1].

Розвиток національної ідентичності особистості розпочинається з 6-7 років. За даними Ж. Піаже, вже в 6-7 років у дітей, завдяки сімейному вихованню та впливу людей, які їх оточують, з'являються перші ситуативні знання про свою національну належність. У 8-9 років національні ідентифікації дітей стають чіткішими, що зумовлено їхнім спілкуванням мовою нації, проживанням на її території, появою в них національних почуттів. У 10-11 років діти розпочинають усвідомлювати автентичність історії та побуту своєї нації [9]. Із віком рівень когнітивної складності національних ідентифікацій підвищується.

Етнічна ідентичність та етнопедагогіка перебувають у нерозривному зв'язку. Етнопедагогіка сприяє формуванню та зміцненню етнічної ідентичності, надає етнічну компетентність. Етнокомпетентна особистість чітко усвідомлює правила, звичаї, норми та цінності, проявляє свою етнічну ідентичність на глибинному усвідомленому рівні.

У кожному етносі наявні свої специфічні особливості суспільного життя, сформовані протягом століть, що знаходять своє відображення в етнопедагогіці. Тому варто враховувати психологічний склад населення. Так, спираючись на національний світогляд, який відображається в культурно-історичних традиціях української нації, етнопедагогіка сприяє зміцненню етнонаціональної ідентичності.

Етнопедагогіка орієнтована на виховання та формування особистості в психологічно близькому середовищі. В основу такого виховання покладений досвід попередніх поколінь, який ґрунтується на психологічному складі нації.

Українська етнопедагогіка утворює такі напрямки [2]:

1) українське родинознавство (фамілологія) – народна мудрість щодо створення, збереження й розвитку міцної, здорової, щасливої сім'ї; її значення в долі людини, народу, держави;

2) українське народне дитинознавство, сутністю якого є вивчення дитини, особливостей її фізичного, психічного й соціального розвитку;

3) народна родинна (батьківська) педагогіка розглядає головні засади сімейного життя й виховання (людяність, моральність, багатогранна духовність), стосунки в родині, авторитет і приклад батьків, підготовка дітей до шлюбу та сімейного життя;

4) українське народне навчання - народні знання з різних галузей життя й діяльності, способи стимулювання пізнавальних інтересів, умінь і можливостей дітей. Розкриває зміст народних повчань, настанов, роз'яснень; допомагає дитині, молодій людині пізнати світ, природу, довкілля, зокрема соціальне середовище, надбання свого народу;

5) українська педагогічна деонтологія, розкриває етичні норми про виховні обов'язки батьків перед дітьми. Елементи обов'язкового у вихованні набувають такі чинники: рідна мова, гуманізм взаємин, культивування моральних чеснот, християнської моралі, гуманне ставлення до дитини, утвердження любові, поваги й ласки до дітей, піклування про дитину в сім'ї.

Історичний шлях становлення й розвитку української етнопедагогіки розпочинається ще в епоху первісного суспільства, общинно-родового ладу. Уже тоді старші покоління докладали чимало зусиль, щоб молодь засвоїла родові й племенні звичаї, вірування, легенди, перекази, землеробські й мисливські навички [2].

Ураховуючи особливості психологічного складу нації, кожному народу притаманний свій тип виховання, заснований на історії, релігії, фольклорі, звичаях та традиціях. Так, для народу, який проживає в межах певної держави застосовуються свої специфічні чинники виховання, що не можуть бути застосовані в межах інших держав, особливості виховання, які не можуть бути запозичені з інших держав.

Етнонаціональну ідентичність варто починати формувати вже змалечку, у період етнічної соціалізації, коли діти вчать поважати свою історію та народність. В основу етновиховання покладено досвід попередніх поколінь, він доноситься до молоді найрізноманітнішими засобами, а саме:

піснями, приказками, загадками, прислів'ями, казками, повір'ями, звичаями та традиціями, народною символікою та історією.

М. Стельмахович виділяв природні й надприродні засоби етновиховання. До природних він зараховував рідну мову, фольклор, навколишню природу, домашній побут, традиції, звичаї, обряди, ритуали, свята, символи, атрибути, реліквії тощо; до надприродних – релігію [7].

Значне місце у формуванні особистості посідає фольклор. «У фольклорі – першовитоки оригінального світосприймання, самобутнього тлумачення явищ природи й людського життя. У думках, піснях, прислів'ях і приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлах у високопоетичній і глибоко ліричній формі відображено весь культурно-історичний, мистецький шлях українського народу» [6, с. 32].

Приказки тренують розум, у доступній формі подається інформація про норми поведінки, взаємодії з оточенням. Вдумливого, дбайливого ставлення до мови, оволодіння словом вимагають українські народні прислів'я. Велике значення має загадка, яка постає засобом розумового виховання. Чільне місце в етновихованні посідає казка: вона вчить послідовно, логічно викладати думки. Казки приваблюють дітей своїм змістом, образною мовою, високим емоційним зарядом. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина навчилася мислити словами [4].

Народні символи й національна символіка (герб, тризуб, жовто-блакитний прапор, гімн; етнічні символи: різні обереги, калина, верба) сприяють етнізації особистості, формуванню свідомості, розвитку історичної пам'яті, виробленню почуття любові до всього рідного. Вони виконують важливу функцію консолідації нації, почуття патріотизму, громадянськості, мужності, належності до свого народу.

Визначне місце в системі української етнопедagogіки належить морально-духовному вихованню, яке є важливою складовою виховної системи українського народу, воно формує моральну свідомість, волю, ідеали добра, правди, справедливості, благородства, милосердя. Морально-духовне виховання також містить і релігійне, що ґрунтується на сповіданні християнської моралі, вивченні молитов, Божих заповідей, ікон та Біблії.

Основним інститутом етнічної соціалізації виступає родина, вона виконує функцію етнічного відтворення, що полягає у формуванні національної свідомості та переданні національно-культурних цінностей. Родина формує стиль сприйняття дійсності, пробуджує національну свідомість, формує зацікавленість до історичної долі держави, залучає особистість до суспільно-громадського життя.

Серед основних положень, які мають засвоїти батьки, виховуючи дітей, постають такі: діти поважають ту мову, якою спілкуються в домашніх

умовах; рідна мова є «найціннішим ґрунтом» для виховання сильного характеру; кожна родина має створити рідномовну бібліотеку; найголовнішими учителями рідної мови є батьки [5, с. 27].

Значний педагогічний ефект мають народні свята, фестивалі, конкурси, ігри, виставки та ін. Сьогодні актуальним є охоплення народознавством усіх виховних ланок: сім'ї, дитсадка, школи, позашкільних закладів, професійної освіти вчительських кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, підготовки до сімейного життя [4].

Етнопедagogіка – основа сучасної національної системи виховання, надійний фундамент для національного реформування освіти й виховання. Серед основних принципів освіти одним із провідних визначений принцип органічного зв'язку зі світовою та національною історією, культурою, традиціями. Одним із головних завдань сучасної освіти є побудова ефективної системи виховання свідомого громадянина, патріота, формування таких особистісно значущих рис, як національна свідомість, духовність людини [4]. Етнічна самобутність українців, що ґрунтується на засадах національних цінностей, є основою національної освіти, яка зможе вивести свідомість кожної молодої людини на пріоритет до збереження та розвитку країни.

Етнопедagogіка постає важливим фактором формування етнонаціональної свідомості, яка зберігає й передає весь процес етногенезу, а етнонаціональна самосвідомість формується в процесі вивчення народознавчих предметів, оволодіння культурно-історичними традиціями, тобто етнопедagogікою. Національно свідомою людиною знає рідну мову, любить свій народ, шанує культуру, дбає про його сучасне й майбутнє.

Поява свідомості етнічної спільноти засвідчує розуміння членами етнічної спільноти своєї ідентичності, тобто єдності культурно-побутових традицій; поширення й уживання загальної самоназви; гордості за соціально-економічні, культурні та політичні досягнення свого народу; відмінності від інших етносів і переконання в існуванні особливої крові свого етносу; наявності етнічних стереотипів і ментальності [8].

Гармонійну, національно свідому особистість можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій та звичаїв, таке виховання має ґрунтуватися на національному світогляді, національній ідеології та філософії власного народу. Домінантою виховного процесу має стати формування патріотизму, почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за майбутнє. Тобто основою національної системи виховання та зміцнення етнічної ідентичності українського населення, безперечно, є українська етнопедagogіка.

Висновки. Отже, залучивши етнопедагогічні механізми, можна сформулювати етнонаціональну ідентичність, наполегливо культивувати та поширювати народні цінності: культуру, мову, звичаї.

Етнопедагогіці належить провідна роль у збереженні та розвитку етнонаціональної ідентичності, сьогодні вона стала рушійною силою державного відродження, яка створює особистість, патріота з високорозвиненим почуттям гідності.

Важливе завдання – сприяти етнічній соціалізації сучасному українському суспільству, а саме: упроваджувати етнопедагогічні дисципліни у вищих навчальних закладах, поширювати етнічну інформацію засобами масової інформації, залучати суспільство до етнокультурного життя масовими діями та культурними заходами.

Етнопедагогіка – це ефективна система впровадження українознавчої спадщини в процес формування нового світобачення, у розвиток національної науки, освіти, культури, суспільне та державне життя народу.

Література:

1. Данилюк І. Становлення та формування етнічної ідентичності особистості. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України «Наука і освіта».

Гресько В. В. Этнопедагогика как ведущий механизм формирования этнонациональной идентичности

В статье рассмотрены теоретико-методологическое обоснование этнопедагогике, раскрываются психологические аспекты её функционирования. Подчеркнуто положительную роль этнопедагогике в формировании этнической идентичности и укреплении этнического сознания путем привлечения граждан к этнобытию. Этнопедагогике представлено движущей силой в гармонизации жизнедеятельности этноса, развития этнической компетентности и усилении основных этноконсолидирующих признаков.

Ключевые слова: этнос, этнопедагогика, этническая идентичность, этническое сознание, этнокультурная информация.

Hresko V. V. Ethnopedagogy as a guideline of the formation of ethnic identity

The article explores the theoretical and methodological substantiation of ethnopedagogy, reveals the psychological aspects of its functioning. The positive role of ethnopedagogy in the formation of ethnic identity and the strengthening of ethnic consciousness by attracting citizens to ethnic existence was emphasized. Ethnopedagogy is defined as the driving force in harmonizing the life of the ethnic group, the development of ethnic competence, and the strengthening of the main ethnoconclusion signs.

Key words: ethnos, ethnopedagogy, ethnic identity, ethnic consciousness, ethno-cultural information.

Спецвыпуск. Проект: «Психология личности: теория, опыт, практика». Одеса, 2010. № 9. С. 47–51.

2. Євтух В., Марушкевич А., Дем'яненко Н., Чепак В. Етнопедагогіка: навч. посіб. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 117 с.
3. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 447 с.
4. Мосіяшенко В. Українська етнопедагогіка: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 45 с.
6. Руденко Ю. Українська національна система виховання: конспект лекцій. Київ: КДПІ, 1991. 49 с.
7. Стельмахович М. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
8. Тиводар М. Етнологія. Ужгород, 1998. 577 с
9. Piagen J., Weil A. The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries. International Social Science Bulletin. 1951. Vol. 3. P. 561–578.